

МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМАТИВУ РЕЗЕРВНИХ ВИМОГ У БАНКІВСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. Одним із основних економічних інструментів, які використовує центральний банк країни для здійснення грошово-кредитної політики є встановлення нормативу резервних вимог. В сукупності з відкриттям резервно-кореспондентського (розрахункового) рахунку для кожного комерційного банку, тобто кредитного інституту другого рівня в регіональних установах центрального банку, а також визначенням мінімальної величини залишків коштів на даному рахунку, вони діють як єдиний, хоча і сукупний, економічний інструмент реалізації грошово-кредитної політики. Зрозуміло, що основною вимогою при цьому є врахування стану грошового ринку.

Виклад основного матеріалу. Норматив резервних вимог являє собою встановлене центральним банком як обов'язкове процентне відношення суми мінімальних резервів до абсолютних (об'ємних) або відносних (прирощування) показників пасивних (депозитів) або активних (кредитних вкладень) операцій. Використання нормативів може мати як тотальний (по всіх комерційних банках), так і селективний (по окремих банках) характер дії.

У світовій банківській практиці нормативи резервних вимог встановлюються централізовано і диференційовано залежно від видів і строків депозитів (або кредитів), а також типу і громадянства вкладника. Окрім того, використовується диференціація нормативів залежно від:

- типу кредитної установи, строку її діяльності;
- величини активів;
- особливостей регіону;
- стану грошового ринку.

Зміна мінімальних резервів зазвичай є гнучким інструментом управління банківськими операціями, оскільки припускає широкий діапазон маневрування як кількісними, так і якісними параметрами залежно від пріоритетів грошово-кредитної політики країни.

Окрім цього, в західних країнах використовується диференціація мінімальних резервів з огляду на приналежність депонованої суми до того чи іншого агрегату грошової маси, яку має комерційний банк. Причому, як правило, для грошових компонентів, які входять до складу попереднього грошового агрегату, рівень резервування вищий за той, який є складовою наступних грошових агрегатів. Тим самим депонуванню можуть підлягати не тільки зобов'язання в грошовій формі, але й квазігроші (М4). Наприклад, у ФРН резервні вимоги розповсюджуються на пред'явницькі цінні папери строком до двох років, а у США, Японії – на зобов'язання в євровалютах. Таким чином, резервуванню підлягають всі компоненти грошової маси, чим підтримується необхідний рівень надійності комерційних банків, підвищується забезпечення інтересів банківських клієнтів і досягається можливість впливу на курс цінних паперів і валютний курс. Диференціація нормативів може дозволити використати поряд із загальними ще й індивідуальні підходи до регулювання динаміки кожного грошового агрегату.

Аналіз ретроспективи застосування даного інструмента в розвинутих країнах свідчить, що первісно резервні відрахування до централізованого фонду здійснювалися банками на добровільних засадах і слугували у вигляді страхового резерву. Починаючи з 80-х років минулого століття, резервні вимоги стали встановлюватися центральним банком країни в офіційному порядку і почали використовуватися як інструмент регулювання масштабів кредитно-розрахункових операцій комерційних банків і контролю за станом сукупного грошового обороту. Зараз мінімальні резерви – це найменш нейтральні активи, які зобов'язані мати всі кредитні установи, як правило, у формі готівкових грошей в касі банків чи у вигляді депозитів в центральному банку, або в інших низьконейтральних формах, які визначає центральний банк.

Мінімальні резерви виконують дві основні функції. По-перше, вони як ненейтральні резерви слугують формою забезпечення зобов'язань комерційних банків за депозитами їхніх клієнтів. Центральний банк завдяки періодичним змінам норми обов'язкових резервів може підтримувати ступінь нейтральності комерційного банку залежно від економічної ситуації в країні. По-друге, мінімальні резерви є інструментом, який використовується центральним банком для регулювання обігу грошової маси в країні.

За допомогою зміни нормативу резервних вимог центральний банк може регулювати масштаби активних операцій, в тому числі кредитоспроможність комерційних банків, і, отже, – можливість

здійснення ними депозитної емісії. Кредитні інститути можуть розширювати позичкові операції, якщо їхні обов'язкові резерви в центральному банку більші за встановлений норматив. Коли маса грошей в обороті перевищує необхідну потребу, центральний банк може проводити політику кредитної рестрикції шляхом збільшення відсотка резервування. Тим самим він примушує комерційні банки скоротити обсяг активних операцій.

Введення обов'язкового резервування частини залучених банками коштів зумовлює їхнє розділення на дві основні групи: 1) які обертаються децентралізовано і 2) котрі обертаються централізовано, а саме, та частина залучених комерційними банками коштів, що резервується в центральному банку, і використовується останнім на власний розсуд.

Центральний банк, встановлюючи і переглядаючи норматив резервних вимог, має можливість регулювати величину і динаміку кожної з цих груп, впливаючи тим самим на структуру і обсяг залучених комерційними банками ресурсів. Керуючись нормою резервування, центральний банк впливає на рівень прибутковості комерційних банків, а підвищуючи або знижуючи вартість ресурсів – регулює обсяг кредитів, і, отже, депозитів. Змінюючи розміри кредитно-депозитної емісії, центральний банк може впливати на величину і темпи зміни грошової маси в країні.

Однак, оскільки встановлення нормативу мінімальних резервів є непрямим (економічним) інструментом дії, реакція грошового ринку на його застосування повільна і не завжди адекватна. Наприклад, підвищення нормативу може не викликати зниження обсягу грошової маси при перевищенні на грошовому ринку пропозиції вільних кредитних ресурсів над попитом на них. Так, якщо у банку в наявності власні чи запозичені кредитні ресурси, то загальний обсяг кредитів, а відповідно і депозитів, при цьому може не змінюватися. Таким чином, коливання нормативів, певна річ, може впливати насамперед на розмір кредитів, виданих за рахунок залучених коштів, і не обов'язково викликати зміни у величині депозитної емісії.

Центральний банк може встановлювати межі нормативів резервних вимог, в тому числі і при введенні спеціальних додаткових резервних вимог за кожним видом депозитів. Що стосується коштів, які депоновані в іноземній валюті, то в більшості країн, наприклад, встановлюється мінімальна сума вкладів в іновалюті, котра збільшується від дії мінімальних резервних вимог, а від сум, що перевищують цей резервний мінімум, відрахування відбуваються в тому ж порядку, як і за депозитами в національній валюті.

Підвищення гнучкості і ефективності системи мінімальних резервів як інструмента регулювання діяльності комерційних банків може бути досягнуте завдяки розширенню діапазону диференціації нормативу резервування коштів.

Мінімальні резерви, депоновані на окремому рахунку в центральному банку, є складовою грошового агрегату М0 і прирівнюються за рівнем нейтральності до готівкових грошей. Оскільки агрегат М0 входить до всіх наступних грошових агрегатів, то центральний банк має можливість змінювати на власний розсуд всю величину грошових коштів, якою він розпоряджається. Збільшення суми депонованих в центральному банку мінімальних резервів і, отже, адекватна зміна грошової маси, яка є в його розпорядженні, тягне за собою скорочення величини грошового агрегату М0, а відповідно і всіх інших агрегатів, що є у розпорядженні комерційних банків.

Суттєвим недоліком діючого в банківській системі України (як і раніше в колишньому СРСР) механізму резервування частини залучених комерційними банками коштів є окреме ведення централізованих кореспондентських і резервних рахунків, а також рахунків, на яких відображаються кредити, які надаються Національним банком України. Це ускладнює схему вертикальних зв'язків, позбавляє економічні інструменти дієвості. Жорсткість механізму розрахунків через кореспондентські рахунки посилюється реальною відсутністю клірингового режиму їхньої роботи.

Тому доцільно поєднати вказані вище рахунки, що відкриваються у Національному банку, в єдиний резервно-кореспондентський рахунок, величина кредитового сальдо на якому повинна відповідати затвердженому нормативу резервних вимог. Більше того, розмір його нестачі, в тому числі і дебетового сальдо, слід розглядати як позику Національного банку зі стягненням відсотка, який дорівнюватиме ставці рефінансування. Це дозволить використовувати механізм резервних вимог як базу для проведення операцій з рефінансування і на відкритому ринку, оскільки, з одного боку, у випадку рефінансування комерційного банку в Національному банку, тобто надання позики за офіційною обліковою або ломбардною ставкою, відповідні суми надходять на резервно-кореспондентський рахунок цього банку. При цьому збільшується залишок коштів на рахунку, а відповідно – поширюються можливості банку щодо виконання резервних вимог і зростають масштаби його позичкових операцій.

З іншого боку, у випадку продажу Національним банком цінних паперів комерційному банку відповідна сума списується з його

рахунку, внаслідок чого виникає чи збільшується недостача забезпечення встановленого нормативу резервних вимог. В результаті банк змушений шукати джерела його поповнення.

Незважаючи на те, що норматив мінімальних резервів є одним з основних чинників, які обмежують експансію депозитів, слід враховувати мультиплікативний ефект впливу його змін на кредитоспроможність комерційних банків. Ефект мультиплікації полягає у багатократному збільшенні позичкового портфеля комерційних банків шляхом паралельно здійснюваної емісії міжбанківських депозитів, викликаній припливом до кредитної системи додаткових грошових вкладів банківських контрагентів.

Застосування нормативу резервних вимог шляхом його підвищення або зменшення, з одного боку, дозволяє регулювати масштаби грошового обороту країни, з іншого – є базою для здійснення операцій з рефінансування, редисконтування та офіційних операцій центрального банку з цінними паперами в банківській системі. Останнє пов'язано з тим, що всі розрахунки щодо отримання коштів по рефінансуванню, переобліку і купівлі-продажу центральним банком цінних паперів, доцільно здійснювати через резервно-кореспондентський рахунок.

Теоретично і практично встановлено, що величина кредитно-депозитної емісії і всієї грошової маси в цілому (M_4) прямо пропорційні розміру залучених комерційними банками депозитів і знаходяться в зворотній залежності від нормативу резервних вимог. В той же час, зміна нормативу резервування не впливає на максимально можливу суму резервів і, отже, на обсяг наявної грошової маси M_0 , яка є у наявності комерційних банків. При цьому їхня динаміка є адекватною динаміці залучених комерційними банками коштів.

У даному випадку з'являється загроза надмірного підвищення рівня ризику, викликаного невідповідністю залишків найменш нейтральних готівкових коштів у комерційних банків (M_0) і суми резервів обсягу емітованої ними безготівкової грошової маси M_4 і величини кредитно-депозитної емісії. Підтримання Національним банком процентного співвідношення між готівковими та безготівковими грошовими коштами на колишньому рівні може досягатися, по-перше, у випадку, якщо він заохочує депозитну експансію за допомогою пропорційної додаткової емісії готівки і, по-друге, коли він проводить рестрикційну політику завдяки процесам саморегуляції на мікрорівні, яка знаходить свій вираз у ліквідації емітованих комерційними банками безготівкових грошових коштів. При цьому слід мати на увазі, що депозитна емісія не підтримується Національним банком.

На регіональному рівні визначення ліміту готівкових грошових коштів може бути ще одним інструментом регулювання з боку Національного банку рівня нейтральності коштів комерційних банків. Отже, окрім визначення абсолютних розмірів емісії, емісійні функції Національного банку, як основного, хоч і не єдиного суб'єкта грошової емісії, можуть проявитися як в зміні нормативу мінімальних резервів, що впливає на динаміку безготівкової грошової маси, так і в установленні коефіцієнтів готівкової маси, які характеризують відношення грошового агрегату М0 до загального обсягу грошової маси М4 чи до найменш нейтральної його частини, тобто М0 до М1.

Що стосується якісного складу мінімальних резервів, то він обмежений і не передбачає вільного вибору комерційними банками форми збереження резервованих сум. У той же час, у світовій банківській практиці резервування проводиться не тільки у вигляді депозитів у центральному банку або іншій спеціальній кредитній установі, але й у вигляді інших низьконеutralних активів, якими є первинні і вторинні резерви. До первинних резервів комерційного банку можна віднести готівкові грошові кошти в його касі, залишки коштів на резервних рахунках в Національному банку і на кореспондентських рахунках, в тому числі в іноземній валюті. Вторинними резервами є державні цінні папери. В практиці розвинутих країн припускається вільне перетікання між вказаними видами високоліквідних активів, в тому числі між каналами готівково-грошового обігу і резервно-кореспондентськими рахунками комерційних банків. При цьому залишки коштів на даних рахунках прирівнюються до готівкових грошей і стають складовою агрегату М0, оскільки банк, який зазнає потребу в готівці, має право на її отримання в центральному банку за рахунок скорочення сум, що є у наявності на його резервно-кореспондентському рахунку.

Висновки. З метою упорядкування механізму регулювання сукупного грошового обороту України слід привести у відповідність зі світовими стандартами систему використання резервних рахунків, тим більш, що до кредитної реформи 30-х років минулого століття широко використовувалася практика часткового депонування зобов'язань банку у вигляді готівки. В період переходу від застосування прямих інструментів (касові плани) до використання непрямих (мінімальні резервні вимоги) інструментів регулювання величини грошової маси в країні на макрорівні може застосовуватися у вигляді встановлення контрольних цифр щодо коефіцієнтів готівки в загальному обсязі мінімальних резервів. При цьому було б доцільно, щоб Національний банк надавав комерційним банкам можливість

перевищувати ці коефіцієнти і поповнювати оборотну масу за рахунок коштів на резервно-кореспондентському рахунку на певний строк і на умовах, встановлених Національним банком. Якщо фактичні резерви на кореспондентському рахунку перевищують необхідні, то рентабельність комерційних банків буде падати, оскільки мінімальні резерви у Національному банку переважно не приносять прибутку. В результаті кредитні інститути другого рівня прагнутимуть позичити зайві резерви тим банкам, у яких є в них потреба.

Встановлення нормативу мінімальних резервів є інструментом регулювання в основному кількісного параметру ринка – величини грошового капіталу, надаваного у позику. Норматив обмежує обсяг позичкових операцій комерційних банків. Щоб надати кредит понад цей ліміт, банкам необхідно збільшити залишок на резервно-кореспондентському рахунку або за рахунок міжбанківського кредиту, або шляхом продажу частини свого портфеля цінних паперів, а також за допомогою скорочення інших доходних активів.

В нашій країні з переходом до дворівневої банківської системи Національний банк використовує як економічний інструмент регулювання банківської діяльності лише встановлення офіційної ставки по рефінансуванню, причому без практики надання комерційним банкам позик під заставу цінних паперів, а також контокорентного кредиту по резервно-кореспондентських рахунках. Це зумовлено, з одного боку, нерозвинутим ринком цінних паперів, особливо вторинним і вексельним, з іншого, відсутністю резервно-кореспондентських рахунків з кліринговим режимом роботи.

Динамічність офіційних ставок може використовуватися Національним банком як інструмент не тільки тотальної, але й селективної дії, що досягається диференціацією. Так, в закордонній банківській практиці центральні банки встановлюють декілька офіційних облікових ставок залежно від строку, надійності, “класності” тощо комерційного банку, як і декількох ставок за ломбардним кредитом, виходячи з виду забезпечення, строків та інших умов. Формування Національним банком ринку кредитних ресурсів на основі регулювання рівня офіційних ставок дозволить розвинути вертикальні та горизонтальні комерційні відносини в банківській системі і забезпечити в країні гнучку систему міжгалузевого і міжрегіонального перетікання тимчасово вільних грошових коштів фізичних та юридичних осіб.

Список літератури

1. Геєць В.М. Економічна динаміка та монетарна політика // Стратегія монетарної політики: проблеми вибору та застосування: Матеріали науково-практичної конференції 25-26 квітня 2002 року. – К.: НБУ, Ін-т екон. прогнозування НАН України, 2002. – 269 с.
2. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 464 с.
3. Долан Э.Дж., Кэмпбелл К.Д., Кэмпбелл Р.Дж. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика. – СПб.: “Санкт-Петербург Оркестр”, 1994.
4. Мишкін Ф.С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків: Пер. з англ. С. Панчишин, Г. Стеблій, А. Стасишин. – К.: Основи, 1998. – 963 с.
5. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (в редакції від 27.03.2001) // www.rada.kiev.ua.
6. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 № 679-XIV (в редакції від 27.02.2004) // www.rada.kiev.ua.
7. Фінансово-банківська система України у європейському вимірі: Зб. ст. – К.: Вид. дім “Козаки”, 2002. – 224 с.
8. Abba P.L. “Functional Finance and Federal Debt”, *Social Research* 10 (February 1943): 38-51.
9. Clower R.W. *Monetary Theory*. – Н., 1969. – 487 p.
10. Friedman M., Schwartz F. “Money and Business Cycles”, *Review of Economics and Statistics* 45, Supplement (February 1963). P. 32-64.
11. Hansen A.H. *Strategic Management. Monetary Theory*. – www.americaslibrary.gov.
Отримано 09.11.2005

Єрмошенко М.М. Механізм застосування нормативу резервних вимог у банківській діяльності / М.М. Єрмошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. - Суми: УАБС НБУ, 2005. - Т. 14.- С. 66-73.